

**Οικονομική Ανάπτυξη και Δημοσιονομική Εξυγίανση:
Η Διττή Πρόκληση για την Οικονομική Πολιτική**

I. Εισαγωγή

1. Με αίσθημα ευθύνης και έντονη συγκίνηση αναλαμβάνω την Προεδρία της Ακαδημίας Αθηνών για το έτος 2017. Αποτελεί τιμή και προνόμιο η ανάδειξή μου στο ανώτατο αξίωμα της ακαδημαϊκής ιεραρχίας. Ευχαριστώ θερμά τους συναδέλφους ακαδημαϊκούς, οι οποίοι με τίμησαν με την ψήφο τους. Επιθυμώ να τους διαβεβαιώσω ότι θα επιδιώξω με όλες τις δυνάμεις μου την επίτευξη των στόχων του Ανωτάτου Πνευματικού Ιδρύματος της χώρας. Ευελπιστώ ότι θα δικαιώσω την εμπιστοσύνη και τις προσδοκίες τους.

Θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς τον απερχόμενο πρόεδρο κ. Θανάση Βαλτινό για τη σημαντική συμβολή του στο έργο και τη διοίκηση της Ακαδημίας κατά τη διάρκεια της θητείας του και για την αρμονική συνεργασία μας.

Προσβλέπω στη στενή και γόνιμη συνεργασία με τον νέο Αντιπρόεδρο της Ακαδημίας, κ. Αντώνιο Κουνάδη, τον Γενικό Γραμματέα κ. Βασίλειο Πετράκο, τα λοιπά μέλη της Συγκλήτου και όλους τους συναδέλφους ακαδημαϊκούς. Προσβλέπω επίσης στη συμπαράσταση και υποστήριξη όλου του προσωπικού της Ακαδημίας - επιστημονικού, διοικητικού και τεχνικού.

Επιθυμώ τέλος να απευθύνω τις ευχαριστίες μου προς όλους τους εκλεκτούς προσκεκλημένους και αγαπητούς φίλους που παρευρίσκονται στη σημερινή συνεδρία της Ακαδημίας.

2. Το θέμα που επέλεξα για την ομιλία μου κατά τη σημερινή τελετή εγκατάστασης των Αρχών της Ακαδημίας Αθηνών αφορά τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η οικονομική πολιτική, η οποία αποσκοπεί στην επίτευξη ισχυρής και διατηρήσιμης ανάπτυξης και, ταυτόχρονα, επιδιώκει την ολοκλήρωση της διαδικασίας δημοσιονομικής εξυγίανσης και τη διασφάλιση της βιωσιμότητας του χρέους.
3. Φαίνεται απίστευτο, κι όμως είναι αληθινό: Έχουν περάσει σχεδόν επτά χρόνια από τότε που εκδηλώθηκε η δημοσιονομική και οικονομική κρίση στην Ελλάδα την άνοιξη του 2010, και τα δύο πρωτεύοντα οικονομικά προβλήματα της χώρας μας δεν έχουν ακόμη επιλυθεί.

Παρά τη σημαντική – πράγματι εντυπωσιακή – βελτίωση της δημοσιονομικής θέσης της Ελλάδος κατά την προηγούμενη επταετία, τα δημόσια οικονομικά δεν είναι ακόμη σε βιώσιμη τροχιά. Η περαιτέρω αναδιάρθρωση ή ελάφρυνση του χρέους έχει πάλι αναδειχθεί ως μείζον θέμα ανάμεσα στις προτεραιότητες της οικονομικής πολιτικής.

Πιο ουσιαστικά, η οικονομική δραστηριότητα, η οποία συρρικνώθηκε σε πραγματικούς όρους κατά 25% τα προηγούμενα επτά χρόνια, εξακολουθεί να είναι υποτονική. Η ανεργία, στο 23% περίπου του εργατικού δυναμικού, εκτιμάται ότι θα υποχωρήσει μόνο οριακά τα επόμενα δύο χρόνια και θα παραμείνει ως το κύριο οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα για μεγάλο χρονικό διάστημα, εκτός εάν ληφθούν αποτελεσματικά μέτρα πολιτικής και προωθηθούν άλλες συμπληρωματικές δράσεις για την αύξηση της απασχόλησης. Ιδιαίτερα ανησυχητική είναι μια πρόσφατη αξιολόγηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), σύμφωνα με την οποία το ποσοστό ανεργίας αναμένεται να παραμείνει σε διψήφιο επίπεδο μέχρι τα μέσα του αιώνα. Δεν συμμερίζομαι την πρόβλεψη αυτή, αλλά πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη.

4. Υπάρχουν ενδείξεις ότι η οικονομία έχει εισέλθει σε φάση σταθεροποίησης και ανάκαμψης. Οι διεθνείς οργανισμοί προβλέπουν ότι το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) θα αυξηθεί κατά 1,3% έως 2,8% το 2017, κατά 2% έως 3% το 2018 και με μέσο ρυθμό 2% περίπου τα επόμενα 5 χρόνια. Ωστόσο, οι προβλέψεις αυτές βασίζονται στην υπόθεση ότι θα εφαρμοστεί η κατάλληλη πολιτική έγκαιρα και αποτελεσματικά, ενώ χαρακτηρίζονται από σημαντικό βαθμό αβεβαιότητας που πηγάζει από διάφορες πηγές – εξωτερικές και εγχώριες. Ειδικότερα, υπάρχει αβεβαιότητα ως προς την αποτελεσματική και έγκαιρη υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων που θα προάγουν την ανάπτυξη, καθώς και ως προς τον ρυθμό αποκατάστασης της εμπιστοσύνης των επενδυτών και καταναλωτών στις προοπτικές της χώρας, που θα επηρεάσει καθοριστικά την οικονομική δραστηριότητα.

Τα τελευταία επτά χρόνια, ο ελληνικός λαός αισθάνεται όλο και περισσότερο απογοητευμένος και αγανακτισμένος. Ευνοϊκές προβλέψεις για οικονομική ανάκαμψη, που ανακοινώθηκαν κατά καιρούς, δεν επαληθεύτηκαν, προσδοκίες για έξοδο από την κρίση διαψεύστηκαν και ελκυστικές υποσχέσεις για μια άλλη πολιτική, η οποία θα εξασφάλιζε ένα ευοίωνο μέλλον, εκ των πραγμάτων, δεν τηρήθηκαν. Η χαμηλή εμπιστοσύνη στην οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε και η αβεβαιότητα για τις οικονομικές και πολιτικές προοπτικές έχουν αποθαρρύνει την καταναλωτική δαπάνη και τις επενδύσεις – εγχώριες και ξένες. Επιπλέον, η μεταναστευτική κρίση, εάν επιδεινωθεί, ενδέχεται να δημιουργήσει κοινωνικές εντάσεις και θα επιβαρύνει την ήδη δύσκολη οικονομική κατάσταση.

5. Είναι σαφές και γενικά αποδεκτό ότι η επίτευξη ισχυρής και βιώσιμης ανάπτυξης είναι ο πρωταρχικός σκοπός της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα. Όπως όμως όλοι γνωρίζουμε, ο στόχος αυτός αποδείχθηκε ανέφικτος τα τελευταία επτά χρόνια της κρίσης, παρά τις αγαθές προθέσεις και τις σημαντικές προσπάθειες όλων των κυβερνήσεων. Και η επίτευξή του θα συνεχίσει να αποτελεί πρόκληση για την οικονομική πολιτική τα επόμενα χρόνια για πολλούς και ποικίλους λόγους. Επειδή πρέπει να αποφύγουμε τα λάθη πολιτικής του παρελθόντος, πρέπει να εξαλείψουμε τα πολλαπλά εμπόδια και τους λοιπούς περιοριστικούς παράγοντες που παρακωλύουν ή δυσχεραίνουν την οικονομική δραστηριότητα και, κατά συνέπεια, την αύξηση της απασχόλησης, πρέπει να υιοθετήσουμε μια άλλη πιο πρόσφορη στρατηγική και να εφαρμόσουμε τις κατάλληλες πολιτικές προκειμένου να επιτύχουμε δυνατή και διατηρήσιμη ανάπτυξη, και, ταυτόχρονα, επειδή πρέπει να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα του χρέους.
6. Το υπέρμετρα μεγάλο χρέος θέτει περιορισμούς στην άσκηση επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής και στην επίτευξη υψηλών και διατηρήσιμων ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης. Η διττή πρόκληση για την οικονομική πολιτική στην Ελλάδα είναι να επιτύχουμε την ανάκαμψη και ανάπτυξη της οικονομίας παράλληλα με τη συνέχιση και ολοκλήρωση της προσπάθειας για δημοσιονομική εξυγίανση. Είναι, όμως, αυτό εφικτό; Με ποιο τρόπο μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την πρόκληση αυτή με επιτυχία, όταν στο παρελθόν η δημοσιονομική προσαρμογή συνοδεύτηκε με βαθιά και επίμονη ύφεση της οικονομίας;
7. Στη συνέχεια της ομιλίας μου, θα επικεντρωθώ σε τρία ειδικότερα ζητήματα:
- πρώτον, τους λόγους για τους οποίους η οικονομική κρίση στην Ελλάδα αποδείχθηκε τόσο έντονη και παρατεταμένη·
 - δεύτερον, την πρόσφορη στρατηγική και τις κατάλληλες πολιτικές που θα συμβάλουν αποτελεσματικά στην επίτευξη ισχυρής και διατηρήσιμης ανάπτυξης· και
 - τρίτον, την ανάγκη και τις προοπτικές ουσιαστικής αναδιάρθρωσης του χρέους.

Θα ολοκληρώσω την ομιλία μου με ορισμένες σκέψεις για τις δυνατότητες και προοπτικές επιτυχούς αντιμετώπισης της διττής πρόκλησης για οικονομική ανάπτυξη και δημοσιονομική εξυγίανση μέσα στο πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης της ευρωζώνης.

II. Η δριμύτητα και επιμονή της κρίσης

8. Οι επιπτώσεις της κρίσης χρέους στα πραγματικά εισοδήματα και την απασχόληση στην Ελλάδα ήταν πολύ πιο σοβαρές και παρατεταμένες από ό,τι είχε προηγουμένως (και επανειλημμένως) εκτιμηθεί από τους διεθνείς οργανισμούς και από εκείνες οι οποίες παρατηρήθηκαν σε άλλες χώρες στη ζώνη του ευρώ που αντιμετώπισαν κρίση. Η πληρέστερη κατανόηση και αντικειμενική ανάλυση των κύριων παραγόντων που εξηγούν τη σφοδρότητα και επιμονή της κρίσης είναι απαραίτητη για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή της πολιτικής που θα οδηγήσει σε έξοδο από την ύφεση και θα επαναφέρει την οικονομία σε τροχιά βιώσιμης ανάπτυξης. Χωρίς το "γνώθι σαυτόν" δεν πρόκειται να επιλυθούν τα μακροχρόνια οικονομικά προβλήματα της χώρας.
9. Έχει υποστηριχθεί ότι το μέγεθος και η διάρκεια της συρρίκνωσης του εθνικού προϊόντος στην Ελλάδα οφείλεται στις ακούσιες και υποεκτιμημένες παρενέργειες της λανθασμένης πολιτικής που ασκήθηκε για την αντιμετώπιση της κρίσης. Με βάση την ύστερη γνώση, αναγνωρίζεται ότι ορισμένα μέτρα των οικονομικών προγραμμάτων που υιοθετήθηκαν τα τελευταία επτά χρόνια έπρεπε να είναι διαφορετικά. Και είναι γεγονός ότι κάποια συγκεκριμένα μέτρα που εφαρμόστηκαν δεν είχαν θεωρηθεί ως κατάλληλα από τις ελληνικές κυβερνήσεις, αλλά είχαν τελικά συμφωνηθεί προκειμένου να επιτευχθεί ένας κοινά αποδεκτός συμβιβασμός με τους θεσμούς και εταίρους. Αν και το συνολικό πλαίσιο πολιτικής ήταν γενικά ορθό, το μείγμα πολιτικής, ειδικότερα στο πρώτο πρόγραμμα, δεν ήταν επαρκώς καλά ισορροπημένο ώστε να στηρίζει την οικονομική δραστηριότητα. Επιπλέον, διάφοροι άλλοι παράγοντες – οικονομικοί, πολιτικοί και θεσμικοί – επηρέασαν τη λειτουργία των αγορών και τη συμπεριφορά των καταναλωτών και των επενδυτών και εξηγούν την πολυπλοκότητα, δριμύτητα και διάρκεια της κρίσης, καθώς και την πρωτοφανή μείωση του προϊόντος και της απασχόλησης. Επιτρέψτε μου να συνοψίσω έξι σημαντικούς παράγοντες και τις συνέπειές τους.
10. Ο πρώτος παράγοντας είναι ο προφανής, που όμως συχνά μας διαφεύγει. Οι δημοσιονομικές και εξωτερικές ανισορροπίες στην Ελλάδα ήταν μεγαλύτερες από ό,τι στις άλλες χώρες της ζώνης του ευρώ, ενώ οι διαρθρωτικές αδυναμίες ήταν βαθύτερες και ευρύτερες, με αποτέλεσμα η αντιμετώπισή τους να αποβεί δυσκολότερη. Επειδή στην περίπτωση της Ελλάδος, τόσο το δημόσιο χρέος όσο και το δημοσιονομικό έλλειμμα σε σχέση με το ΑΕΠ ήταν πολύ υψηλότερα από ό,τι στα άλλα κράτη μέλη της ευρωζώνης, απαιτείτο, *ceteris paribus*, μεγαλύτερη δημοσιονομική προσαρμογή προκειμένου να διασφαλισθεί η βιωσιμότητα του χρέους.

Όσον αφορά τις εξωτερικές ανισορροπίες, τα εξαιρετικά μεγάλα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών κατά τα έτη πριν από την κρίση αντανάκλασαν τις συνδυασμένες επιπτώσεις διαρθρωτικών εμποδίων από την πλευρά της προσφοράς, πιέσεων στη συνολική ζήτηση που προκάλεσε, μεταξύ άλλων, ο υπερβολικός δανεισμός του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, καθώς και η σταθερά μειούμενη διεθνής ανταγωνιστικότητα της χώρας. Έπρεπε, επομένως, να αντιμετωπισθούν όλα τα αίτια των εξωτερικών ελλειμμάτων – τόσο εκείνα που μείωναν την ανταγωνιστικότητα όσο και αυτά που τροφοδοτούσαν την υπερβολική ζήτηση για εισαγωγές. Η ανταγωνιστικότητα σε όρους κόστους εργασίας ήταν αναγκαίο να αποκατασταθεί στην Ελλάδα και ανακτήθηκε πλήρως. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας σε όρους τιμών, καθώς και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, δηλαδή της ποιότητας και του εύρους των ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών, θα έπρεπε επίσης να αποτελέσει

προτεραιότητα πολιτικής, προκειμένου να επαυξηθούν οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας. Όμως, η ανταγωνιστικότητα σε όρους τιμών και η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της οικονομίας δεν ενισχύθηκαν επαρκώς, για τους λόγους που θα εξηγήσω.

11. Ο δεύτερος παράγοντας που εξηγεί το βάθος και τη διάρκεια της ύφεσης είναι ότι τα οικονομικά προγράμματα που εφαρμόστηκαν, ιδίως σε ορισμένες φάσεις της διαδικασίας προσαρμογής, έδωσαν μεγαλύτερη έμφαση από ό,τι ενδεικνυόταν στην επίτευξη βραχυπρόθεσμων δημοσιονομικών στόχων αντί της υλοποίησης διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Αυτό ήταν αρχικά δικαιολογημένο, δεδομένου του εξαιρετικά υψηλού δημοσιονομικού ελλείμματος και του δημόσιου χρέους, όμως συνολικά, το σωρευτικό μέγεθος της δημοσιονομικής προσαρμογής σε τόσο βραχύ χρονικό διάστημα αποδείχθηκε υπερβολικά μεγάλο, εάν ληφθεί υπόψη η σημειωθείσα κάμψη του ΑΕΠ, που επανειλημμένα ήταν μεγαλύτερη από ό,τι είχε προβλεφθεί.

Το μέγεθος της δημοσιονομικής προσαρμογής που επελέγη αντανάκλουσε εν μέρει την υποεκτίμηση των επιπτώσεων της στην οικονομική δραστηριότητα – του μεγέθους του λεγόμενου "δημοσιονομικού πολλαπλασιαστή", όπως αργότερα έδειξαν ο Olivier Blanchard και οι συνάδελφοί του στο ΔΝΤ. Επιπλέον, η πραγματική δημοσιονομική προσαρμογή που επιτεύχθηκε αντανάκλα το γεγονός ότι αυτή αναδείχτηκε στην πράξη ως η προέχουσα επιδίωξη της οικονομικής πολιτικής. Κατά την αξιολόγηση της εφαρμογής των οικονομικών προγραμμάτων, δόθηκε προτεραιότητα – τόσο από τους θεσμούς όσο και από τις ελληνικές κυβερνήσεις – στην επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων έναντι της υλοποίησης των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων.

12. Τρίτον, οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που θα ενίσχυαν την οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση, ενώ ταυτόχρονα θα διευκόλυναν τα μέγιστα τη δημοσιονομική προσαρμογή, συχνά καθυστέρησαν ή εφαρμόστηκαν μόνο εν μέρει για διάφορους λόγους, όπως η έλλειψη πίστης στη χρησιμότητά τους, οι πιέσεις από κατεστημένα συμφέροντα και πελατειακές σχέσεις, καθώς και οι ανεπάρκειες της δημόσιας διοίκησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι καθυστερήσεις στην υλοποίηση αναγκαιών και προγραμματισμένων μεταρρυθμίσεων στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών, σε σχέση με τις διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας. Οι καθυστερήσεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα τη σχετικά μικρή ανάκτηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας σε όρους τιμών, άρα την μη αύξηση των εξαγωγών στον επιθυμητό βαθμό, καθώς και τη μεγαλύτερη από την αρχικά αναμενόμενη μείωση των πραγματικών εισοδημάτων.
13. Τέταρτον, οι χρηματοπιστωτικές συνθήκες – τόσο το κόστος όσο και η προσφορά της τραπεζικής χρηματοδότησης – επηρεάστηκαν δυσμενώς από τρεις εξελίξεις: (1) την αρνητική αλληλεπίδραση (ανατροφοδότηση) μεταξύ των δημόσιων οικονομικών και του τραπεζικού συστήματος, (2) την τεράστια εκροή καταθέσεων από το τραπεζικό σύστημα, λόγω αβεβαιοτήτων και ανησυχιών για ενδεχόμενη έξοδο της Ελλάδος από την ευρωζώνη, και (3) το ασυνήθιστα υψηλό ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων (των λεγόμενων κόκκινων δανείων) στο ενεργητικό των τραπεζών. Το αποτέλεσμα ήταν η πιστωτική ασφυξία στην Ελλάδα κατά τα τελευταία επτά χρόνια, η οποία ήταν πολύ πιο έντονη και παρατεταμένη από ό,τι στις άλλες ευάλωτες χώρες και διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και την άνοδο της ανεργίας.
14. Πέμπτον, πολιτικές επιδιώξεις ή σκοπιμότητες και εκλογικοί κύκλοι ευθύνονται σε σημαντικό βαθμό για τις καθυστερήσεις και τις ανεπάρκειες στην εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων, καθώς και για την αβεβαιότητα και σύγχυση σχετικά με την εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική. Τα τελευταία επτά χρόνια, αποδείχθηκε αδύνατη η συνεννόηση και η ευρύτερη συναίνεση μεταξύ

των πολιτικών κομμάτων ακόμη και για ορισμένες, προφανώς αναγκαίες, μεταρρυθμίσεις, καθώς και για βασικές αρχές και κατευθύνσεις των οικονομικών προγραμμάτων. Η έντονα δυσμενής αλληλεπίδραση μεταξύ της οικονομικής πολιτικής και της γενικότερης πολιτικής υπονόμωσε την αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής και τις επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας.

15. Ο τελευταίος, αλλά όχι ο λιγότερο σημαντικός, παράγοντας, αφορά την επικοινωνία των κυβερνήσεων και των μέσων ενημέρωσης με τον ελληνικό λαό ως προς τους σκοπούς, τα χαρακτηριστικά και τα αναμενόμενα αποτελέσματα των οικονομικών προγραμμάτων. Αυτή η επικοινωνία ήταν γενικά ανεπαρκής και, σε ορισμένες περιπτώσεις, προκάλεσε σύγχυση ή ήταν αντιπαραγωγική, υπονομεύοντας την αξιοπιστία της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής. Η αποδοχή των προγραμμάτων από τους πολίτες και η εμπιστοσύνη μεταξύ των ελληνικών αρχών και των θεσμών και των ευρωπαϊών εταίρων διαβρώθηκαν από την ανεπαρκή επικοινωνία και την ελλιπή υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων. Η μειούμενη εμπιστοσύνη του κοινού στην εφαρμοζόμενη πολιτική και η αυξανόμενη αβεβαιότητα για τις προοπτικές της οικονομίας επηρέασαν δυσμενώς τη συνολική ζήτηση των καταναλωτών και των επιχειρήσεων και συνέβαλαν στην κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας.
16. Συμπερασματικά, εκτιμώ ότι η σωρευτική επίδραση αυτών των έξι παραγόντων εξηγεί τη δριμύτητα και τη μακρά διάρκεια της ύφεσης, καθώς και τις αρνητικές επιπτώσεις στην κοινωνική ευημερία και συνοχή. Μια πιο διεξοδική ανάλυση καταδεικνύει τις αμοιβαία ενισχυόμενες αλληλεπιδράσεις μεταξύ αυτών των παραγόντων. Οδηγεί επίσης στο συμπέρασμα ότι οι περιορισμένης εμβέλειας και κοντόφθαλμες κομματικές επιδιώξεις ήταν, κατά καιρούς, μια υποβόσκουσα κυρίαρχη δύναμη που επηρέασε καθοριστικά τις αποφάσεις ως προς τον τρόπο και τον χρόνο υλοποίησης της οικονομικής πολιτικής, εξηγώντας σε σημαντικό βαθμό τις καθυστερήσεις και τις αδυναμίες στην εφαρμογή της και τη συνεπαγόμενη πρωτοφανή μείωση των πραγματικών εισοδημάτων.

Αν θέλουμε ένα καλύτερο αύριο, έχει ουσιώδη σημασία να βρούμε ως έθνος και κοινωνία τους τρόπους και τα μέσα ώστε να εξαλειφθούν ή τουλάχιστον να ελαχιστοποιηθούν οι δυσμενείς συνέπειες αυτών των παραγόντων για την ελληνική οικονομία και κοινωνία στο μέλλον.

III. Στρατηγική και πολιτικές για ισχυρή και διατηρήσιμη ανάπτυξη

17. Η εμπειρία του παρελθόντος υποδεικνύει ότι, προκειμένου να επιτευχθεί ο πρωταρχικός σκοπός της ισχυρής και διατηρήσιμης ανάπτυξης, είναι απαραίτητο να υιοθετήσουμε μια στρατηγική που να ικανοποιεί τέσσερα κριτήρια και να στηρίζεται σε τρεις πυλώνες.

Τα κριτήρια, ή οι προϋποθέσεις, για μια επιτυχή αναπτυξιακή στρατηγική είναι:

- πρώτον, θα πρέπει να σχεδιάζεται και να εφαρμόζεται με βάση μια ορθή διάγνωση των πραγματικών παραγόντων που εμπόδισαν την ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας·
- δεύτερον, θα πρέπει να χρησιμοποιεί μέτρα πολιτικής που μπορούν να επιτύχουν αποτελεσματικά τον αναπτυξιακό στόχο·
- τρίτον, θα πρέπει να συντελεί στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των πολιτών και των αγορών στην οικονομική πολιτική και στις προοπτικές της οικονομίας· και
- τέταρτον, θα πρέπει να εφαρμόζεται αποδοτικά και να ενισχύει την κοινωνική συνοχή.

Η ικανοποίηση όλων αυτών των κριτηρίων είναι απαραίτητη και πολύ σημαντική για την επιτυχία της στρατηγικής. Στην παρούσα συγκυρία, η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και η διαμόρφωση συνθηκών σταθερότητας και κοινωνικής συνοχής έχουν ιδιαίτερη σημασία.

18. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω κριτήρια, έχω υποστηρίξει ότι η αναπτυξιακή στρατηγική στην Ελλάδα θα πρέπει να βασίζεται σε τρεις πυλώνες:

Ο πρώτος, και σημαντικότερος, πυλώνας αφορά την υλοποίηση βαθύτερων και ευρύτερων μεταρρυθμίσεων που αποσκοπούν στη βελτίωση της λειτουργίας των αγορών και των θεσμών. Απαιτούνται, όντως, πάνω απ' όλα, "βαθύτερες και ευρύτερες" διαρθρωτικές αλλαγές τόσο στις αγορές όσο και στους θεσμούς. Αρκετές αξιόλογες μεταρρυθμίσεις έχουν υλοποιηθεί τα τελευταία επτά χρόνια και δεν πρέπει να υποεκτιμάται η σημασία τους. Ωστόσο, είναι γεγονός ότι αυτές δεν ήταν επαρκείς – όσον αφορά τη φύση και το εύρος τους – ώστε να κάνουν ουσιαστική διαφορά στη διαμόρφωση των αναγκαίων συνθηκών που θα προάγουν ισχυρή και διατηρήσιμη ανάπτυξη.

19. Ο δεύτερος πυλώνας της προτεινόμενης αναπτυξιακής στρατηγικής αφορά το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η δυνατότητα του τραπεζικού συστήματος να χρηματοδοτεί την οικονομία έχει περιοριστεί δραστικά από τρεις παράγοντες:

- την τεράστια εκροή καταθέσεων,
- το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων, και
- τις σημαντικές δανειακές ανάγκες της κυβέρνησης, που εξακολουθούν να περιορίζουν τόσο τις επενδυτικές αποφάσεις όσο και τις πηγές χρηματοδότησης των τραπεζών.

20. Η ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών το 2015 και οι πρόσφατα συμφωνηθείσες ρυθμίσεις για τη σημαντική μείωση του μεριδίου των μη εξυπηρετούμενων δανείων κατά 40% έως το τέλος του 2019 θα συντελέσουν στην άμβλυση της πιστωτικής ασφυξίας στην ελληνική οικονομία και αναμένεται ότι θα συμβάλουν, υπό προϋποθέσεις, σε ικανοποιητική αύξηση των τραπεζικών πιστώσεων, ιδίως προς τις υγιείς επιχειρήσεις.

Επιπλέον, η ολοκλήρωση της δεύτερης αξιολόγησης του τρίτου προγράμματος και μια ουσιαστική συμφωνία για ελάφρυνση του χρέους αναμένεται ότι θα οδηγήσουν την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) να αποφασίσει να συμπεριλάβει τα ελληνικά κρατικά ομόλογα στο πρόγραμμα ποσοτικής χαλάρωσης, το ονομαζόμενο QE. Αυτές οι θετικές εξελίξεις και οι μελλοντικές αποφάσεις, όταν υλοποιηθούν, θα εξαλείψουν ορισμένα χρηματοδοτικά εμπόδια στην ανάπτυξη και θα βελτιώσουν τις χρηματοπιστωτικές συνθήκες, προάγοντας τις επενδύσεις και ενισχύοντας τόσο τη συνολική προσφορά όσο και τη ζήτηση.

21. Ωστόσο, πρέπει να τονισθεί ότι αυτές οι δυναμικά ευνοϊκές χρηματοοικονομικές προοπτικές εξαρτώνται από την έγκαιρη και αποτελεσματική εφαρμογή του προγράμματος. Επιπλέον, μια σημαντική βελτίωση της χρηματοδότησης των ελληνικών επιχειρήσεων, η οποία θα στηρίξει ισχυρότερη οικονομική ανάπτυξη, θα εξαρτηθεί κρίσιμα και από δύο άλλες εξελίξεις:

- την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και τη μείωση της αβεβαιότητας, που θα έχουν ως συνέπεια την ικανού μεγέθους επιστροφή καταθέσεων και τραπεζογραμματίων στο τραπεζικό σύστημα· και
- τη βελτίωση των συνθηκών χρηματοδότησης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες αποτελούν τον κύριο κορμό του παραγωγικού τομέα της οικονομίας.

Η αύξηση της διαθεσιμότητας και η μείωση του κόστους των πιστώσεων προς τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις πρέπει να αποτελέσουν προτεραιότητα. Γενικότερα, υπάρχει ανάγκη και δυνατότητα για την προαγωγή άλλων μορφών χρηματοδότησης του ιδιωτικού τομέα, ιδίως των μικρομεσαίων και νεοσύστατων επιχειρήσεων, που θα συμβάλει στην ταχύτερη αύξηση της απασχόλησης.

22. Ο τρίτος πυλώνας αυτής της αναπτυξιακής στρατηγικής περιλαμβάνει πολιτικές και δράσεις που μπορούν να δώσουν ώθηση στη συνολική ζήτηση και τη δραστηριότητα σε βραχυπρόθεσμο και μεσοπρόθεσμο ορίζοντα. Επειδή πολλές μεταρρυθμίσεις απαιτούν χρόνο για την υλοποίησή τους και επειδή οι θετικές επιδράσεις τους στην οικονομία συχνά εμφανίζονται με αρκετά μεγάλη καθυστέρηση, είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθούν και άλλα μέσα πολιτικής που μπορούν να επιταχύνουν την οικονομική ανάκαμψη και τη μείωση της ανεργίας, ενισχύοντας τη ζήτηση άμεσα και έγκαιρα. Αυτό έχει επίσης σημασία για τη βελτίωση του κλίματος στις αγορές και των προσδοκιών των πολιτών και των επιχειρήσεων για τις οικονομικές προοπτικές, δίνοντας πρόσθετη ώθηση στη δαπάνη και τη δραστηριότητα.
23. Διάφορα τέτοια μέσα πολιτικής είναι διαθέσιμα και μπορούν να εφαρμοστούν. Ορισμένα από αυτά μπορούν να υποστηριχθούν και να χρηματοδοτηθούν από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά Ταμεία. Έχει σημειωθεί αξιόλογη πρόοδος σ' αυτόν τον τομέα, αλλά δεν είναι επαρκής με δεδομένη την ανάγκη ταχύτερης αναθέρμανσης της οικονομίας. Το Σχέδιο Juncker για τη σημαντική αύξηση των δημόσιων επενδύσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο παρέχει έναν σημαντικό νέο μηχανισμό και ευκαιρίες για αύξηση των επενδύσεων στην Ελλάδα με τρόπο που θα επηρεάσει ευνοϊκά τόσο τη συνολική ζήτηση μεσοπρόθεσμα όσο και τη συνολική προσφορά μακροπρόθεσμα.
24. Αυτό που θεωρώ ότι έχει ουσιώδη σημασία είναι οι μεταρρυθμίσεις και οι πολιτικές των τριών πυλώνων της στρατηγικής να εφαρμοστούν όχι μόνο αποτελεσματικά αλλά και ταυτόχρονα. Εάν αυτό συμβεί, θα έχουν αμοιβαία ενισχυόμενες θετικές επιπτώσεις στη δραστηριότητα και την απασχόληση μέσα από αλληλοτροφοδοτούμενους διαύλους, συμπεριλαμβανομένης της ευνοϊκής επίδρασής τους στην εμπιστοσύνη και τις προσδοκίες. Με αυτόν τον τρόπο, η οικονομία θα επανέλθει ταχύτερα σε τροχιά διατηρήσιμης ανάπτυξης και θα αυξηθεί η απασχόληση.

IV. Η ανάγκη και οι προοπτικές για ελάφρυνση του χρέους

25. Έως τώρα, δεν έχω αναφερθεί στον ρόλο της δημοσιονομικής πολιτικής στην προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης και στη δυνατότητα άσκησης επεκτατικής πολιτικής στην πράξη, δεδομένων των περιορισμών που θέτει το δημόσιο χρέος, το οποίο εξακολουθεί να είναι πολύ υψηλό και πρέπει να μειωθεί σε επίπεδο που θεωρείται βιώσιμο από τις αγορές και τους θεσμούς.

Σήμερα, η δημοσιονομική πολιτική περιορίζεται από τη δέσμευση της χώρας να επιτευχθούν τα προβλεπόμενα στο τρίτο πρόγραμμα πρωτογενή πλεονάσματα. Μακροπρόθεσμα, τα όρια της δημοσιονομικής πολιτικής θα εξαρτηθούν από τη μελλοντική συμφωνία με τους θεσμούς και τους εταίρους για περαιτέρω ελάφρυνση του χρέους. Αυτά τα όρια – δηλαδή τα απαιτούμενα πρωτογενή πλεονάσματα – πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να αμβλυνθούν σημαντικά, αλλά δεν πρόκειται να εξαλειφθούν.

Συνεπώς, η δυνατότητα της δημοσιονομικής πολιτικής να στηρίξει τη συνολική ζήτηση θα εξακολουθήσει να είναι περιορισμένη για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, το οποίο συναρτάται με τη φύση και την έκταση μιας νέας αναδιάρθρωσης του χρέους στο μέλλον. Ωστόσο, η δημοσιονομική πολιτική μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην προαγωγή της ανάπτυξης με την εισαγωγή σειράς μεταρρυθμίσεων, ειδικότερα την υιοθέτηση ενός φορολογικού συστήματος που ευνοεί την ανάπτυξη, δηλαδή ενός συστήματος που είναι απλό, σταθερό, διεθνώς ανταγωνιστικό και κοινωνικά δίκαιο.

26. Ο λόγος για τον οποίο το δημόσιο χρέος συνεχίζει να αποτελεί περιοριστικό παράγοντα για την πολιτική και να επιβαρύνει την οικονομία δεν είναι η ανεπαρκής δημοσιονομική προσαρμογή ούτε η ανεπαρκής αναδιάρθρωση του χρέους στο παρελθόν. Ο κύριος λόγος είναι ο πολύ

χαμηλότερος από ό,τι είχε προηγουμένως προβλεφθεί μέσος ρυθμός ανάπτυξης από την αρχή της κρίσης και, ιδίως, μετά την αναδιάρθρωση του χρέους την άνοιξη του 2012, με τη συμμετοχή των ιδιωτών πιστωτών, το γνωστό PSI. Ειδικότερα, η δυναμική του χρέους χειροτέρευσε σημαντικά το 2015 μετά την επιδείνωση των οικονομικών και χρηματοοικονομικών συνθηκών, την περαιτέρω αναθεώρηση προς τα κάτω των προβλέψεων για ανάπτυξη και ως αποτέλεσμα διάφορων άλλων παραγόντων, όπως ο νέος γύρος χρηματοοικονομικής στήριξης των τραπεζών και η αναστολή της συμφωνίας – μετά την πρόωρη λήξη του δεύτερου προγράμματος – για τη μεταφορά στην Ελλάδα των κερδών της ΕΚΤ και των εθνικών κεντρικών τραπεζών του Ευρωσυστήματος από τα ελληνικά κρατικά ομόλογα που διακρατούν στο χαρτοφυλάκιό τους.

27. Επιτρέψτε μου να υπενθυμίσω ότι η αναδιάρθρωση του χρέους που πραγματοποιήθηκε την άνοιξη του 2012 – η οποία ήταν η μεγαλύτερη αναδιάρθρωση χρέους στην παγκόσμια ιστορία – μείωσε την ονομαστική αξία του δημόσιου χρέους (που διακρατείτο από τον ιδιωτικό τομέα) κατά 53% ή 106 δισεκ. ευρώ. Επιπρόσθετα, επιτεύχθηκε ουσιαστική επιμήκυνση της μέσης διάρκειας του χρέους και μεγάλη μείωση του μεσοσταθμικού κόστους εξυπηρέτησής του (δηλαδή του μεσοσταθμικού επιτοκίου χρηματοδότησης). Αποτέλεσμα ήταν όχι μόνο η μεγάλη απομείωση του χρέους, αλλά και η σαφής βελτίωση του προφίλ των πληρωμών τοκοχρεωλυσίων μετά το PSI. Εάν δεν είχε πραγματοποιηθεί το PSI το 2012, ο λόγος χρέους προς το ΑΕΠ θα ήταν 223% στο τέλος του 2015, έναντι του πραγματικού ποσοστού 177, 4%.
28. Το 2014, το ΔΝΤ και οι Ευρωπαϊκοί θεσμοί είχαν προβλέψει ότι ο λόγος χρέους προς ΑΕΠ θα είχε υποχωρήσει στο 117% έως το 2022 και πολύ χαμηλότερα του 112% το 2024 και είχαν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το δημόσιο χρέος ήταν βιώσιμο. Σύμφωνα με το βασικό σενάριο της τελευταίας, δημόσια διαθέσιμης, ανάλυσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη βιωσιμότητα του χρέους, που δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο του 2016, ο λόγος χρέους προς ΑΕΠ αναμένεται ότι θα υποχωρήσει στο 144% έως το 2022, επίπεδο πολύ υψηλότερο (κατά σχεδόν 30 ποσοστιαίες μονάδες) από τον στόχο που είχε τεθεί το 2012 και την πρόβλεψη που είχε ανακοινωθεί το 2014, σύμφωνα με την οποία το χρέος είχε κριθεί βιώσιμο. Συνεπώς, το χρέος δεν θεωρείται πλέον βιώσιμο, με βάση αυτό το κριτήριο.
29. Η ανάγκη για μια νέα αναδιάρθρωση του χρέους (αυτή τη φορά του ελληνικού χρέους που διακρατείται από τους θεσμούς και τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις), το μέγεθος της απαιτούμενης ελάφρυνσης του χρέους και ο καλύτερος τρόπος διασφάλισής της είναι τρία θέματα που έχουν αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς ανάλυσης και συζητήσεων τα τελευταία δύο χρόνια από τις ελληνικές αρχές, τους διεθνείς πιστωτές, πανεπιστημιακούς καθηγητές και οικονομικούς αναλυτές. Δύο επίσημες αποφάσεις για τα θέματα αυτά, οι οποίες έχουν ήδη ληφθεί σε υψηλό πολιτικό επίπεδο από το καλοκαίρι του 2015, ορίζουν το γενικό πλαίσιο, το χρονοδιάγραμμα και πολλά από τα βασικά χαρακτηριστικά, αλλά όχι τα ειδικότερα μέτρα, του πιθανού πακέτου ελάφρυνσης του χρέους.
30. Δεν θέλω να σας κουράσω με λεπτομέρειες, αλλά θεωρώ χρήσιμο να υπογραμμίσω ορισμένα σημεία των αποφάσεων που έχουν ληφθεί. Πρώτον, η συμφωνία που επιτεύχθηκε στη Σύνοδο Κορυφής της Ευρωζώνης στις 12 Ιουλίου του 2015 "τονίζει ότι δεν μπορούν να αναληφθούν απομειώσεις της ονομαστικής αξίας (δηλαδή ονομαστικό κούρεμα) του χρέους" και ξεκάθαρα δηλώνεται ότι "ενδεχόμενα πρόσθετα" μέτρα ελάφρυνσης του χρέους θα πάρουν κυρίως τη μορφή επιμήκυνσης της διάρκειας ωρίμανσης και παράτασης των περιόδων χάριτος για την πληρωμή τόκων και χρεολυσίων. Επιπλέον, αναφέρεται ρητώς ότι ελάφρυνση του χρέους θα δοθεί υπό την προϋπόθεση της πλήρους εφαρμογής των μέτρων πολιτικής και των μεταρρυθμίσεων που πρόκειται να συμφωνηθούν. Δεύτερον, σύμφωνα με την ανακοίνωση του Eurogroup της 25ης Μαΐου 2016, το Eurogroup "παραμένει έτοιμο να εξετάσει, εάν

χρειαστεί, ενδεχόμενα πρόσθετα μέτρα για το χρέος που θα αποσκοπούν να διασφαλισθεί ότι οι ακαθάριστες χρηματοδοτικές ανάγκες της Ελλάδος θα διατηρηθούν σε βιώσιμο επίπεδο μακροπρόθεσμα". Το Eurogroup συμφώνησε ότι ορισμένες κατευθυντήριες αρχές θα διέπουν "τα εν δυνάμει πρόσθετα μέτρα για το χρέος" και επίσης συμφώνησε "να καθιερώσει ένα μέτρο σύγκρισης, μια σταθερά αναφοράς, για τις ακαθάριστες χρηματοδοτικές ανάγκες κατά την αξιολόγηση της βιωσιμότητας του χρέους". Επιπλέον, υιοθέτησε μια προοδευτική προσέγγιση, ούτως ώστε "τα μέτρα για το χρέος να εισάγονται σταδιακά". Διαφορετικοί τύποι δυνητικών μέτρων μπορεί να εξετάζονται βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα.

31. Εάν αυτή η σύντομη περιγραφή του πλαισίου που έχει συμφωνηθεί μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και των ευρωπαϊών εταίρων σας δίνει την εντύπωση ότι το πλαίσιο αυτό είναι μάλλον πολύπλοκο, με αρκετά στοιχεία αβεβαιότητας και ασάφειας ως προς τα τεχνικά χαρακτηριστικά του, έχετε απολύτως δίκιο: Έτσι είναι. Όμως τα βασικά συμπεράσματα που απορρέουν από την υφιστάμενη συμφωνία είναι τα εξής απλά, όμως όχι ενθαρρυντικά:
- πρώτον, η συνολική προβλεπόμενη ελάφρυνση του χρέους θα είναι, κατά πάσα πιθανότητα, περιορισμένη, ενώ το κούρεμα του χρέους έχει αποκλεισθεί·
 - δεύτερον, η ελάφρυνση επικεντρώνεται στη βιωσιμότητα των ακαθάριστων χρηματοδοτικών αναγκών και όχι του μεγέθους του χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ·
 - τρίτον, πολλά από τα δυνητικά μέτρα προβλέπεται ότι θα αποφασιστούν το 2018 και ενδεχομένως σε επόμενα χρόνια, στον βαθμό που αυτό κριθεί αναγκαίο από τους εταίρους με βάση την επικαιροποιημένη ανάλυση βιωσιμότητας του χρέους·
 - τέταρτον, τα μέτρα ελάφρυνσης θα επηρεάσουν τις χρηματοδοτικές ανάγκες της Ελλάδος σημαντικά, κυρίως μακροπρόθεσμα·
 - πέμπτον, οι μελλοντικές ελαφρύνσεις του χρέους θα υπόκεινται σε όρους περιοριστικούς όσον αφορά την οικονομική και μεταρρυθμιστική πολιτική, πέραν των όρων που περιλαμβάνονται στο σημερινό τρίτο πρόγραμμα.
32. Η πρόσφατη απόφαση του Eurogroup της 5ης Δεκεμβρίου 2016 για μικρή ελάφρυνση του χρέους με την εφαρμογή των λεγόμενων βραχυπρόθεσμων μέτρων είναι ένα θετικό βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση. Δεν αρκεί όμως, επειδή δεν αντιμετωπίζει τον κύριο περιοριστικό παράγοντα στην άσκηση δημοσιονομικής πολιτικής. Τα βραχυπρόθεσμα μέτρα που αποφασίστηκαν εξομαλύνουν και μειώνουν τις ετήσιες δανειακές ανάγκες του Ελληνικού Δημοσίου σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα και το ύψος του δημόσιου χρέους μακροπρόθεσμα έως το 2060, αλλά δεν επηρεάζουν αισθητά το ύψος του χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ την επόμενη πενταετία. Επομένως, συνεπάγονται την ανάγκη επίτευξης υψηλών πρωτογενών πλεονασμάτων, της τάξης του 3,5% του ΑΕΠ, για μεγάλο χρονικό διάστημα, προκειμένου το χρέος να μειωθεί σημαντικά κατά την επόμενη κρίσιμη περίοδο και να εκτιμηθεί ως βιώσιμο από τις αγορές, όταν θα επιδιώκεται η ανόρθωση και ανάπτυξη της οικονομίας.
33. Γι' αυτόν τον λόγο, εκτιμώ ότι είναι επιβεβλημένη μια πιο ουσιαστική ελάφρυνση του χρέους που θα μειώσει δραστικά την καθαρή παρούσα αξία του και θα επιτρέψει την ικανού μεγέθους μείωση των πρωτογενών πλεονασμάτων που απαιτούνται για να διασφαλιστεί πραγματικά η βιωσιμότητα του χρέους. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με μια γενναία, μεγάλη επιμήκυνση της μέσης διάρκειας πληρωμής τοκοχρεολυσίων, την περαιτέρω μείωση των επιτοκίων σε ορισμένες κατηγορίες δανείων, καθώς και την υιοθέτηση ενός πλαισίου απομείωσης του χρέους, το οποίο, ενώ θα περιέχει δεσμευτικούς όρους όσον αφορά την οικονομική πολιτική,

θα ενσωματώνει εκ των προτέρων σαφείς κανόνες για πρόσθετα μέτρα ελάφρυνσης που ενδεχομένως θα ληφθούν στο μέλλον.

34. Τίθεται το ερώτημα: Η ελάφρυνση του χρέους, όπως προβλέπεται από τις αποφάσεις που έχουν ληφθεί μέχρι σήμερα, θα αποτελέσει το κρίσιμο βήμα που θα οδηγήσει στην επίλυση της κρίσης και την επίτευξη υψηλών ρυθμών ανάπτυξης; Η σύντομη απάντηση είναι: Όχι, αυτό δεν είναι πιθανόν. Η ελάφρυνση του χρέους, που αποφασίστηκε προσφάτως και αυτή που προβλέπεται από τα επίσημα κείμενα, είναι αναγκαία και χρήσιμη γιατί θα βελτιώσει την εξυπηρέτηση του χρέους και την αξιολόγηση της βιωσιμότητάς του και πιθανόν θα επιτρέψει μια λιγότερο περιοριστική δημοσιονομική πολιτική που θα στηρίξει την ανάπτυξη. Θα έχει επίσης και άλλες θετικές επιδράσεις στην οικονομική δραστηριότητα, επειδή αναμένεται ότι θα διευκολύνει την ένταξη των ελληνικών κρατικών τίτλων στο πρόγραμμα ποσοτικής χαλάρωσης της ΕΚΤ και τη συνεπαγόμενη μείωση του κόστους χρηματοδότησης του ιδιωτικού τομέα. Όμως, αυτή η ελάφρυνση δεν είναι επαρκής. Προκειμένου να επιτευχθεί η ανόρθωση και αναζωογόνηση της ελληνικής οικονομίας και να διασφαλισθεί αποτελεσματικά η βιωσιμότητα του χρέους, είναι απολύτως απαραίτητο να εφαρμοστούν παράλληλα οι μεταρρυθμίσεις και οι πολιτικές εκείνες που θα επαναφέρουν την Ελλάδα σταθερά και δυνατά στον δρόμο της ανάπτυξης.
35. Η διττή πρόκληση για την οικονομική πολιτική που επιδιώκει ταυτόχρονα την οικονομική ανάπτυξη και τη δημοσιονομική εξυγίανση μπορεί να αντιμετωπισθεί με επιτυχία αν δοθεί προτεραιότητα στην επίτευξη του αναπτυξιακού στόχου, με αποτελεσματική εφαρμογή όλων των πολιτικών της αναπτυξιακής στρατηγικής, και, παράλληλα, συνεχιστεί η διαδικασία μείωσης των συνολικών δημοσιονομικών ελλειμμάτων με τρόπο που στηρίζει την ανάκαμψη και προάγει την ανάπτυξη της οικονομίας. Αυτό απαιτεί να δοθεί (1) μεγαλύτερη έμφαση στη συγκράτηση των συνολικών δημόσιων δαπανών και στην αναδιάρθρωση της σύνθεσής τους, ώστε να μειωθούν δαπάνες καταναλωτικές και λειτουργικές που αφορούν φορείς που έχουν παύσει να προσφέρουν ουσιαστικές υπηρεσίες στην κοινωνία και να αυξηθούν περαιτέρω οι δαπάνες σε τομείς, όπως η παιδεία, η έρευνα και η υγεία, που θα συμβάλλουν καθοριστικά στην οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική ευημερία. Απαιτείται επίσης, όπως τόνισα προηγουμένως, η αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος ώστε να γίνει απλούστερο, αποδοτικότερο, διεθνώς ανταγωνιστικό και κοινωνικά πιο δίκαιο, καθώς και η αποδοτικότερη αξιοποίηση και διαχείριση της δημόσιας περιουσίας.

V. Προοπτικές για οικονομική ανάπτυξη, δημοσιονομική εξυγίανση και νομισματική σταθερότητα

36. Ποιές είναι, λοιπόν, οι προοπτικές για οικονομική ανάπτυξη, δημοσιονομική εξυγίανση και νομισματική σταθερότητα στην Ελλάδα; Η απάντηση δεν είναι απλή. Εξαρτάται από το αν θα κατορθώσουμε να εφαρμόσουμε αποτελεσματικά τη σωστή αναπτυξιακή στρατηγική που προηγουμένως σκιαγράφησα, χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα εργαλεία πολιτικής, αποδοτικά και έγκαιρα. Επομένως, η απάντηση εξαρτάται επίσης από το εάν θα αποφύγουμε τα λάθη πολιτικής – οικονομικής και γενικότερης – που διαπράξαμε στο παρελθόν και αν θα μπορέσουμε να ξεπεράσουμε τα διάφορα εμπόδια που παρακώλυσαν ή εξασθένησαν την οικονομική δραστηριότητα, να κάνουμε όλα τα απαραίτητα βήματα για να επιτύχουμε την έξοδο από την κρίση και να επαναφέρουμε την οικονομία σε πορεία ανάπτυξης συνδυασμένης με τη νομισματική σταθερότητα που εγγυάται το ενιαίο ευρωπαϊκό μας νόμισμα, το ευρώ.
37. Μπορούμε να εξετάσουμε τρία σενάρια: το καλό, το κακό και το άσχημο. Επιτρέψτε μου να ολοκληρώσω την ομιλία μου με μια θετική νότα αισιοδοξίας και να επικεντρωθώ στο καλό σενάριο, αναδεικνύοντας ορισμένες δράσεις, συνθήκες και θεσμικές αλλαγές που είναι

αναγκαίες – δύσκολες αλλά όχι ακατόρθωτες – για την επιτυχή υλοποίηση της αναπτυξιακής στρατηγικής και την ολοκλήρωση της δημοσιονομικής εξυγίανσης.

38. Το καλό σενάριο θα ισχύσει εάν, πρώτα από όλα, το τρίτο οικονομικό πρόγραμμα εφαρμοστεί επιτυχώς τα επόμενα χρόνια, ξεκινώντας με άμεση ολοκλήρωση της δεύτερης αξιολόγησης και με μια νέα συμφωνία για ουσιαστική ελάφρυνση του χρέους, ιδανικά στο άμεσο μέλλον ή το αργότερο, έως τις αρχές του 2018. Αυτό, όμως, είναι το ένα συστατικό στοιχείο του καλού σεναρίου. Όπως έχω επιχειρηματολογήσει προηγουμένως, η επίτευξη ισχυρής και διατηρήσιμης ανάπτυξης θα απαιτήσει περισσότερες και βαθύτερες μεταρρυθμίσεις από αυτές που περιλαμβάνονται στο τρίτο πρόγραμμα, καθώς και άλλες δράσεις της αναπτυξιακής στρατηγικής, που αφορούν τον χρηματοπιστωτικό τομέα και τις δημόσιες επενδύσεις.
39. Ο κατάλογος των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων που θα προάγουν την ανάπτυξη είναι μακρύς. Η έννοια της μεταρρύθμισης έχει πολυχρησιμοποιηθεί και κάποιες φορές έχει παρεξηγηθεί, με κίνδυνο να χάσει το νόημά της. Συχνά, έχει κακώς θεωρηθεί ότι οι μεταρρυθμίσεις συνεπάγονται μείωση των εισοδημάτων, που βεβαίως δεν είναι ο σκοπός της εισαγωγής τους. Η εμπειρία έχει δείξει ότι για να πετύχει ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων πρέπει να τεθούν προτεραιότητες στον κατάλογο των διαρθρωτικών αλλαγών και να ορισθεί το οργανωτικό πλαίσιο και οι διαδικασίες που καθορίζουν (1) τα συγκεκριμένα βήματα που πρέπει να γίνουν, καθώς και (2) τα μέσα μέτρησης και αξιολόγησης της προόδου που επιτυγχάνεται.
40. Κατά την εφαρμογή των προγραμματιζόμενων μεταρρυθμίσεων, πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της ποιότητας των υπηρεσιών της δημόσιας διοίκησης, που συμπεριλαμβάνει την αποδοτικότερη λειτουργία του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, τη βελτίωση του φοροεισπρακτικού μηχανισμού και την αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος. Αυτό θα απαιτήσει, μεταξύ άλλων, τη θέσπιση ενός πλαισίου για την αξιολόγηση και την ανταμοιβή της προσπάθειας, της επιμέλειας και της επίδοσης όλων εκείνων που υλοποιούν τους στόχους που έχουν τεθεί κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Η βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας του δημόσιου τομέα αποτελεί πρόκληση για όλους, επειδή απαιτεί την αλλαγή της νοοτροπίας και της συμπεριφοράς που έχουν κυριαρχήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα. Όμως, πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα επειδή είναι ζωτικής σημασίας αυτή καθεαυτή για τη στήριξη της ανάπτυξης και επειδή επίσης είναι απαραίτητη για την υλοποίηση άλλων μεταρρυθμίσεων που θα προάγουν την ανάπτυξη, καθώς και για την επιτάχυνση της δημοσιονομικής εξυγίανσης.
41. Είναι επίσης επείγουσα ανάγκη να υλοποιηθούν μεταρρυθμίσεις που θα διαμορφώσουν ένα πρόσφορο θεσμικό, εκπαιδευτικό, πολιτιστικό και επιχειρηματικό περιβάλλον που θα δώσει ώθηση στην καινοτομία και θα προαγάγει τον υγιή ανταγωνισμό. Αυτό έχει, όντως, ουσιώδη σημασία για τη βελτίωση της αναπτυξιακής επίδοσης της ελληνικής οικονομίας, η οποία εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από τη δυναμική εξέλιξη των εξαγωγών μέσα στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά και την παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Για το σκοπό αυτό, ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην αναβάθμιση της παιδείας – σε όλα τα επίπεδα – και της έρευνας, με θεσμικές και οργανωτικές αλλαγές, καθώς και με την αύξηση των δαπανών για την παιδεία και την "έρευνα και ανάπτυξη". Τα μέλη της Ακαδημίας Αθηνών θα συνδράμουν, στο πλαίσιο των δυνατοτήτων, δραστηριοτήτων και αρμοδιοτήτων της, τις σχετικές ενέργειες και πρωτοβουλίες της πολιτείας.
42. Ο χρόνος δεν επιτρέπει να αναφερθώ σε άλλες προτεραιότητες της μεταρρυθμιστικής ατζέντας. Θέλω όμως να τονίσω μια απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή της αναπτυξιακής στρατηγικής. Στο μέλλον, πρέπει να δίνεται μεγαλύτερη έμφαση, κατά τις αξιολογήσεις του τρίτου προγράμματος και γενικότερα της οικονομικής πολιτικής, στην

υλοποίηση των προγραμματιζόμενων μεταρρυθμίσεων έναντι της επίτευξης βραχυπρόθεσμων δημοσιονομικών στόχων. Βεβαίως, και η διαρθρωτική και η δημοσιονομική προσαρμογή έχουν σημασία. Όμως, δεν πρέπει να δίνεται υπερβολική έμφαση στην επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων βραχυπρόθεσμα σε βάρος της εισαγωγής μεταρρυθμίσεων που προάγουν την ανάπτυξη και που θα διευκολύνουν τα μέγιστα τη δημοσιονομική εξυγίανση μακροπρόθεσμα.

43. Στην αρχή της νέας χρονιάς, ελπίζω και εύχομαι να πραγματοποιηθεί το καλό σενάριο. Η κυβέρνηση έχει πολιτικά δεσμευθεί να συνεχίσει και ολοκληρώσει την υλοποίηση του προγράμματος, παρά τις δυσκολίες και καθυστερήσεις. Και ο ελληνικός λαός προσδοκά, με την έννοια του ελπίζει, ότι θα ξεπεραστεί η κρίση και θα έλθει επιτέλους η ανάπτυξη. Ωστόσο, αυτό το θετικό αποτέλεσμα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως δεδομένο. Υπάρχουν ποικίλα εμπόδια και διάφοροι κίνδυνοι που μπορεί να δυσχεράνουν ή και να αποτρέψουν την πραγματοποίησή του. Ειδικότερα, όσον αφορά τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις, υπάρχουν σοβαρές αμφιβολίες για την αποτελεσματική και έγκαιρη υλοποίησή τους.
44. Το κακό σενάριο, το οποίο απεύχομαι, θα χαρακτηρίζεται από καθυστερήσεις και αποτυχίες στην εφαρμογή της κατάλληλης πολιτικής σε κρίσιμους τομείς σε ένα περιβάλλον πολιτικής καχυποψίας και αντιπαράθεσης, οικονομικής στασιμότητας και υψηλής ανεργίας και αυξανόμενων κοινωνικών εντάσεων, ενώ οι σχέσεις της Ελλάδος με τους ευρωπαϊούς εταίρους θα επιδεινώνονται πάλι. Αυτό το σενάριο είναι ανεπιθύμητο, όχι μόνο λόγω των επιζήμιων βραχυπρόθεσμων συνεπειών του, αλλά επειδή θα οδηγούσε σε αστάθεια και θα μπορούσε να εξελιχθεί σε άσχημο σενάριο. Το γεγονός ότι η πιθανότητα εξόδου της Ελλάδος από την ευρωζώνη είναι σήμερα μηδαμινή και απόμακρη δεν πρέπει να οδηγήσει σε εφησυχασμό και πράξεις που θα μπορούσαν να αποτελέσουν το έναυσμα για επανεμφάνισή της.

VI. Τελικές παρατηρήσεις

45. Ολοκληρώνοντας, επιτρέψτε μου μερικές τελικές παρατηρήσεις γενικότερου χαρακτήρα. Αξιολογώντας το παρελθόν, είναι προφανές ότι ορισμένοι παράγοντες, εκτός αυτών που αφορούν την οικονομική πολιτική – και που έχουν κυρίως πολιτικό και πολιτισμικό χαρακτήρα – εμπόδισαν την επίλυση της κρίσης και συνέβαλαν στην καθυστέρηση της υλοποίησης των μεταρρυθμίσεων που προάγουν την ανάπτυξη. Πελατειακές σχέσεις, κατεστημένα συμφέροντα (διάφορων μορφών), ακραίοι πολιτικοί και κομματικοί ανταγωνισμοί, και η συνεπαγόμενη αποτυχία εθνικής συνεννόησης και συναίνεσης για ορισμένες αυτονόητες διαρθρωτικές αλλαγές ευθύνονται επίσης για τις απογοητευτικές αναπτυξιακές επιδόσεις της χώρας μας την τελευταία επταετία.
46. Σκεπτόμενοι το μέλλον, μια αναπτυξιακή στρατηγική και ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων θα επιτύχουν τον στόχο της ανάπτυξης εάν, εκτός από τις συγκεκριμένες δράσεις οικονομικής πολιτικής που προαναφέρθηκαν, επιτύχουμε μια ευρύτερη πολιτική συναίνεση για τους πρωταρχικούς στόχους και το κατάλληλο πλαίσιο πολιτικής που θα κάνουν την ελληνική οικονομία παγκοσμίως ανταγωνιστική και εάν παράλληλα αναπτύξουμε κοινωνικές αξίες και δημόσιους θεσμούς που θα στηρίξουν την εφαρμογή των βασικών διαρθρωτικών αλλαγών και άλλων πολιτικών που θα προάγουν την ανάπτυξη. Επομένως, είναι επιβεβλημένο να επικεντρώσουμε τις προσπάθειές μας όχι μόνο στην επιλογή και τα χαρακτηριστικά των μεταρρυθμίσεων και της οικονομικής πολιτικής, αλλά και στη διαμόρφωση του κοινωνικού, πολιτικού, θεσμικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος το οποίο θα στηρίξει την υιοθέτηση και ολοκλήρωσή τους.
47. Η δημιουργία ενός τέτοιου πρόσφορου περιβάλλοντος δεν θα είναι εύκολη. Το εγχείρημα είναι σύνθετο και απαιτεί ιδιαίτερη προσπάθεια. Και αυτό διότι, προκειμένου να υλοποιήσουμε τις μεταρρυθμίσεις και να βελτιώσουμε τους δημόσιους θεσμούς και τη λειτουργία των αγορών,

πρέπει να αλλάξουμε κι εμείς νοοτροπίες και συμπεριφορές. Ειδικότερα, θα πρέπει να περιορίσουμε τον λαϊκισμό, τον στείρο κομματικό ανταγωνισμό και να βασιστούμε περισσότερο στον ρεαλισμό και την πολιτική συνεργασία. Πρωτίστως, θα πρέπει να μειώσουμε δραστικά την αναλογία των λέξεων προς τις πράξεις στη δημόσια ζωή. Η σχέση των λόγων προς τα έργα είναι υπερβολική και πολύ μεγαλύτερη της σχέσης του χρέους προς το ΑΕΠ. Παρόλα αυτά, η διαμόρφωση ενός πρόσφορου περιβάλλοντος για οικονομική ανάπτυξη και δημοσιονομική εξυγίανση δεν πρέπει να θεωρείται στόχος ανέφικτος. Πιστεύω ότι ουσιαστικά δεν μας χωρίζουν πολλά, ενώ πολλά ουσιώδη μας ενώνουν. Για να επιτύχουμε αυτό που φαίνεται ακατόρθωτο χρειαζόμαστε όραμα, σχέδιο, συνεργασία, δεξιότητα και θέληση. Είμαι πεπεισμένος ότι εάν υπάρχει η θέληση, θα βρούμε τον δρόμο που οδηγεί στην οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική ευημερία. Και αν όχι τώρα, πότε; Δεν υπάρχει χρόνος για χάσιμο.

Σας ευχαριστώ πολύ για την προσοχή σας.